

30 години педагогически факултет при Великотърновския
университет „Св. св. Кирил и Методий”
30 Years Faculty of Education of St. Cyril and St. Methodius
University of Veliko Turnovo

НОВАТОРСТВОТО В ЕЛЕНСКОТО КЛАСНО УЧИЛИЩЕ

Веселина Петрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”
Педагогически факултет

Резюме. Авторката посвещава статията на 170-ата годишнина от откриването на Еленското класно училище. Тя публикува доказателства по следните тези: 1) Иван Момчилов създава първото българско класно училище в град Елена през 1843 г.; 2) Учителите в Еленското класно училище обновяват преподаването и превръщат ученето в желана и необходима дейност за учениците; 3) Обществеността в град Елена създава модерна за времето образователна среда за интелектуално развитие на учениците и техните родители.

Keywords: First Bulgarian secondary school, Elena, Ivan Momtchilov, 1843, innovation

През 2013 г. се навършват 170 години от откриването на първото класно училище в България. Това важно събитие се е състояло в град Елена през есента на 1843 г. Тъй като все още остават недостатъчно проучени и не са изяснени неговите приноси към развитието на образователното дело и към историята на нашата страна, е необходимо провеждане на нови историко-методически изследвания и популяризиране на резултатите от тях. Запазените източници за създаването и съществуването на класното училище в град Елена при всеки нов прочит осигуряват допълнителна информация на изследователя за значителната роля на населението от Елена и Еленския край в българското национално просветно и духовно развитие. По думите на Атанас Иширков: „Този малък градец има малко равни на себе си български градове по брой на дейци на нашето духовно възраждане...” (Иширков, 1931). Така представените заслуги, от една страна, са предизвикателство за съвременните изследователи в търсенето и намирането на доказателства за гражданското и професионално-педагогическото новаторство на учителите в първото класно училище. От друга страна, териториалната близост на градовете Елена и Велико Търново е благоприятна предпоставка за подбуждане на студентите, овладяващи учителската професия, към по-задълбочено изучаване на неиз-

черпаемите източници по педагогическо новаторство и творчество. И в наши дни бъдещите учители могат да открият идеи за направляване на саморазвитието и самоусъвършенстването си, като изучават съхранените неизчерпаеми източници на педагогическото майсторство. Сред тях са сведенията за педагогическите постижения на видните възрожденски учители Андрей Робовски, Иван Николов Момчилов, Никола Михайловски, Никифор Попконстантинов, Йордан Ненов, Стоян Робовски, Милан Радивоев, книжовникът Атанас Кипиловски и други.

Връщането към първоизточниците за живота на възрожденските учители и публикациите за извършената от тях дейност се основава не само на изследователските амбиции, а и на убеждението за необходимостта от уточняване и създаване на условия за осмисляне на важни факти от историята на българското образование и педагогическата мисъл. Проследяването на изследванията по хронологията на откриването на български класни училища преди Освобождението води към противоречиви твърдения в различни научни трудове, спомени, биографични данни и др. Така например по сведения от 2005 г. първото класно училище в България е открито през 1846 г. в Копривщица от Найден Геров (Головински et al., 2005: 640). Значително по-подробна е информацията от 1925 г. за реда на откриването на българските класни училища преди Освобождението, а именно: „... на първо място Копривщенското (1846 г.), на второ място – Пазарджишкото (1847 г.), на трето – Калоферското и на четвърто – Еленското народно класно училище” (Доросиев, 1925: 28 – 29).

Съществува и друго становище от 1962 г. В него преподавателите по история на педагогиката в Софийския университет проф. Найден Чакъров и проф. Жечо Атанасов проучват предоставени им материали от Петко Д. Петков, дългогодишен изследовател на образователното дело в Елена и Еленския край. Като се позовават на изследваните автентични документи, двамата автори публикуват много съществени сведения за откриването на първото българско класно училище преди Освобождението, а именно: 1) годината, в която се е състояло събитието; 2) населеното място; 3) учителят, който е назначен за реорганизиране на училището; 4) обновяване на учебната програма; 5) внедряване на нова организация на учебния процес; 6) утвърждаване на нов ред и дисциплина за учителите и учениците. Двамата учени отбелязват: „... пръв завърнал се в 1843 г. Иван Н. Момчилов, който реорганизира Еленското училище както по програма, така и по дисциплина” (Чакъров, Атанасов, 1962: 168). По-късно, през 1975 г., проф. Найден Чакъров и проф. Жечо Атанасов допълват сведенията за дейността на учителя Иван Момчилов: „По негов начин горномахленското и долномахленското училище в Елена се обединяват. Той разделя учениците по „възраст и подготовка” на две групи, които се обучават от различни учители ...” (Чакъров, Атанасов, 1975: 237). Две десетилетия

по-късно, през 1996 г., авторски колектив, състоящ се от авторитетни български учени, в състав: Александър Н. Фол, Йордан К. Андреев, Вера П. Мутафчиева, Райна Д. Гавраилова и Иван Илчев Димитров коректно подреждат сведенията за реда на откриване на българските класни училища до Освобождението: „...Иван Момчилов – в Елена през 1843 г., Найден Геров – в Копривщица през 1846 г., Ботю Петков – в Калофер през 1848 г.” (Фол et al., 1996: 197). Така представените публикации и сведенията в тях служат не само за уточняване, че именно в гр. Елена е открито първото класно училище за български деца, а и разкриват продължителния и сложен процес на внедряване и утвърждаване на класно-урочната система – едно от изключителните интелектуални постижения на модерна Европа.

Младият учител Иван Николов Момчилов извършва много смели реформи в създаваната през вековете образователна практика в Елена. Преди всичко се заема с изработване на учебен план и програми по изучаваните предмети от учениците. Имал е смелостта за изпълняване на тази отговорна задача, тъй като се е отличавал от своите съвременници със задълбочена енциклопедична подготовка, получена в Гърция и Одеса. Известно е, че е учил в школата на гръцкия философ Теофил Каирис на остров Андрос. По-късно е продължил обучението си в Атинската гръцка гимназия, където преподавали баварски професори. Тази гимназия се е ползвала с изключителен обществен авторитет, понеже е осигурявала на своите възпитаници най-високо образователно равнище на тази географска територия. По препоръка на Иларион Макариополски Иван Момчилов се записва в Херсонската духовна семинария, но по здравословни причини е принуден да я напусне на 30 юни 1843 г. Не е случайно, че след като се завръща от Русия, първенците на град Елена оценяват неговата подготовка и го назначават на длъжността учител. Разчитат, че ще успее да постигне по-пълно съответствие между образованието и обществените потребности от личности с висок интелект.

Когато се заема с изработването на учебната документация в Еленското класно училище, Момчилов се основава както на своите задълбочени знания и опит, така и на системното си самообразование. Превъзхождал е другите учители с владенето на няколко езика – гръцки, латински, немски, старобългарски, руски. Отличавал се е с трайните си интереси в областта на славистиката. Като се е основавал на своята богата езикова подготовка, не само е търсел и прилагал модерните за времето европейски педагогически възгледи, а е съобразявал и съществуващите в град Елена демократични традиции на възрожденското училище.

По сведения на Милан Радивоев, ученик на Иван Момчилов в Еленското класно училище, учебната програма е осигурявала изучаване на следните предмети: „... свещена история, българска граматика, славянски прочит, кратка география, аритметика и българска история” (Радивоев, 1912: 20).

Към тези предмети учениците на Иван Момчилов и негови помощник-учители Дичо Марков и Юрдан Ненов допълват и други предмети: логика, риторика, старогръцки. Повече сведения за развитието на училището и обновяването на училищната документация се съдържат в спомените на Иван Кършовски. Той допълва, че по това време в Елена от Русия се завръща Никола Михайловски – доктор по философия на Московския университет. По негово настояване еленчани откриват висше училище, в което: „... да следват възрастни ученици и повече бивши учители, не по-млади от 20 години, които можаха да удовлетворят голямата въпиюща нужда от учители в България ...” (Кършовски). За кратко време в това висше училище учи и поетът Петко Рачов Славейков, който го именува Даскалоливница. Сам създава названието по аналогия с думата свещоливница (работилница за леене, правене на свещи). Както пристъпването на прага и извършването на всичко свещено в храма зависи от светлинката на всяка свещица, така и създаването на новото българско класно училище се определя преди всичко от висотата на общата и педагогическата подготовка на учителя. Именно тази подготовка е основа за създаването и утвърждаването на българската образователна система, тъй като възпитаниците на Еленската даскалоливница учителстват по цялата територия, обитавана от българи преди и след Освобождението.

За да се подготвят за изпълняване на своята свещена мисия на учители, възпитаниците на Даскалоливницата изучавали различни учебни дисциплини и получавали необходимата им енциклопедична подготовка. В Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий” се съхранява свидетелството на Стоян П. Андреев от Елена. От този документ се вижда, че ученикът е постъпил в Даскалоливницата през 1844 г., учил е 7 години и на 27 октомври 1851 г. е получил свидетелство, подписано от учителите Николай х. С. Михайловски и Иван Н. Момчилов. В него е отбелязано, че ученикът е изучавал „... следующите учения: 1. Священная история; 2. Священный катихизис; 3. Догматическое богословие; 4. Церковно-славянский язык с грамматикой; 5. География Политическая, Математическая и Физическая; 6. Арифметика, часть от Алгебры и Геометрия; 7. Логика; 8. Психология; 9. Физика; 10. Всеобщая история; 11. Русский язык; 12. Начало на Просто-Гръцкий язык”. В свидетелството се съдържат сведения за поведението на ученика. Уточнено е, че по време на обучението „... показва постоянно прилежание и добро и честно обхождение, както между съучениците си, така и в обществото по вън” (Свидетелство ..., 1851). От изучаването на цитираните, както и на много други източници за развитието на образованието в Елена, следва, че учителите утвърждават новаторски подход за формиране на необходимия за времето тип личности, преобладаващата част от които се реализират в учителската професия, а други продължават с изучаването на нови сложни професии (архитекти, лекари, юристи, военни и др.). Николай Михайловски и Иван Момчилов са представители на

най-новото поколение високо образовани учители, които преподават на учениците по достъпен начин сложни научни знания и уточняват приложението им в живота. Увличат своите възпитаници със силата на личния си пример и ги подбуждат за системно учене с разбиране и прилагане на наученото за решаване на възникнали пред тях по-лесни или по-трудни проблеми. С труда си учителите създават и ново поколение ученици. Основната им характеристика е отговорността в процеса на учене, която изиявяват чрез усърден умствен труд. Учениците проявяват и развиват стремеж за задълбочено овладяване на знания по изучаваните дисциплини, като същевременно разширяват практическия си опит за приложението им при решаване на житейски задачи. Над всичко учителите извисяват пред своите възпитаници осъзнаването на принадлежността на високообразования българин към народната култура, просвета и традиции. С личния си пример внушават на учениците нов модел на гражданско поведение не само в училище, а и навсякъде в обществото.

Най-важното постижение на учителя Иван Момчилов е, че още през 1843 г. осъществява обучението на своите ученици на родния им български език и същевременно ги мотивира за изучаване на чужди езици. За да постигне поставените пред училището патриотични цели, въвежда нови учебни дисциплини (свещена история, българска граматика, славянски прочит, кратка география, аритметика и българска история) и полага специални грижи за достъпното и увлекателното им преподаване и изучаване. Като се ръководи от убеждението, че учениците непрекъснато трябва да разширяват езиковата си култура, Иван Момчилов пръв въвежда изучаването на руски език в Еленското класно училище. Същевременно отправя към своите възпитаници съвет: „от сичките езици по света предпочитай бащина и майчина си език, що си най-напред в живота си него чул и научил от тях...” (Радивоев, 1912). За да превърне обучението по български език в интересно и увлекателно резултатно занимание, Момчилов неуморно проучва устното народно творчество в Еленския край. Изработва за учениците таблици за четене с разбиране, върху които разполага кратки поучителни текстове. По-късно значителна част от събраните материали публикува в учебници, като се ръководи от убеждението, че основа за усвояване на четенето е пробуждането на детския интерес към прочетеното.

В четенето и в наученото от четивото Иван Момчилов намира най-прекия път към всяко дете. За да спечели доверието на своите възпитаници, изгражда нов и непознат на учителите дотогава педагогически подход, основан на човеколюбието. Категорично забранява налагането на физически наказания в училище. Тъй като често го питали „Защо е премахнал пръчката?”, уточнявал: „Когато на възпитателя липсва знание и система, той ги търси в пръчката”. Приема, че най-важният метод за обучение и възпитание е личният пример на учителя. Затова започнал обучението с обикновени примери за значението на знанието (знанието на буквите, цифрите и пр.). Окуражавал плахите

и несигурни ученици чрез ефективни похвати за възпроизвеждане с кратко указание: „Направи като мен!“. Като се ръководел от убеждението за гравитната сила на хуманното въздействие, печелел любовта на своите ученици с бащиното си държание и изпълненото с обич към тях обръщение „мили ми“. Ефективността на внедрената от Иван Момчилов методика се дължала на основополагащата връзка между мислене и реч в общуването на учителя с неговите ученици. Той изключил от обучението наизустяването на неясни по съдържание текстове и помагал на учениците за усвояване на преразказването. Представял им различни начини за самостоятелно построяване на мисли, поощрявал ги за кратко, ясно, точно изказване, разбираемо и достъпно за слушателите.

Друга съществена характеристика на новаторството в Еленското класно училище е самоорганизацията на учениците. Иван Момчилов въвежда правила за поведението на учениците в училище и извън него. Основно правило за влизане и за излизане от сградата било учениците да се самоорганизируют в строй и пеят с жизнерадостно настроение. Началото и края на учебния час се определяли с биене на училищния звънец. Всеки ученик не само е имал свой клас и работно място в класната стая, а и е познавал помещенията в училищната сграда, знаел е тяхното предназначение, участвал е в опазването и поддържането на хигиената в тях. Всички ученици се подчинявали на главния дежурен, отличаващ се от останалите по звездата, която носел на гърдите си. Пред вратата на всяка класна стая стоял „дверник“, който известявал своите съученици за пристигането на учителя. По време на учебния час дежурните ученици помагали на учителя за подреждането и ползването на учебните помагала. В класната стая всеки се чувствал уверен в собствените сили, тъй като цялостната организация се осъществява по ясни правила.

За първостепенна задача в обучението и възпитанието Иван Момчилов поставя опазването на здравето. Затова подготвил „Съвети за пазене на здравето“, които отначало оформил ръкописно, а впоследствие дал текста за отпечатване и го окачил върху стените на класните стаи. Насочвал учениците за четене на съветите и ги напътствал за осмисляне на отговорите по основни въпроси за необходимостта от поддържане на лична хигиена, за ползването на носна кърпа, за редовното рязане на ноктите, за предпазването от болести, за здравословния начин на живот и пр. Поощрявал редуването на умствени усилия в класната стая по време на учебните часове с физическа активност на двора в междучасията. Въвел в програмата гимнастика, маршировка, краткотрайни излети извън града. Оползотворявал часовете за занимания в природата и с помощта на практически методи учел своите възпитаници как да прилагат знанията си в живота. Умело съчетавал непосредственото наблюдение със събеседване, за да постигне по-високи резултати в обучението по хигиена, география и история.

Тъй като липсвали учебници, Иван Момчилов сам подготвял необходимите за работа с учениците учебни материали и средства за онагледяване. Още с идването си в Елена основал библиотека в училището, където предоставил за извънкласно четене своите книги. Постепенно книжният фонд на библиотеката бил обогатяван от дарения на родолюбиви българи. Въз основа на познанието си с Васил Априлов поддържал връзка с благотворителните дружества в Одеса. Чрез тях училището било снабдявано с книги, получени били и географски карти, глобус, пособия за улесняване на ученето и модернизиране на преподаването.

За да приобщи родителите на децата към образователните цели, Иван Момчилов приложил нови и непознати дотогава методи. Осигурил на жителите на Елена и околните села да наблюдават обучението на учениците в уроците на открито (в училищния двор, сред природата). Желаящите да научат повече за училищния начин на живот всеки ден слушали пеенето на децата и различавали старите от новите училищни песни. Родителите се стараели да научат училищните песни, за да ги пеят вкъщи със своите деца. През деня Иван Момчилов работел с учениците, а вечер се договарял с родителите за начините, по които те трябва да получават информация за успеха и поведението на децата си. На тогава неграмотните родители отначало изпращал цветни летни, а по-късно върху тях изписвал с една дума преценката си за работата на всеки ученик. Оказало се, че вечер трябва да продължи образователната работа с бащите. С нейното постепенно разнообразяване и разширяване възниква необходимост от ново културно-образователно средище, която еленчани удовлетворяват с разкриване на читалище. Така постепенно в града се създават условия за интелектуалното извисяване на преобладаващата част от живеещите в град Елена.

БЕЛЕЖКИ

1. Свидетелство на Стоян п. Андреев от Елена. Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, БИА, II А № 2096.
2. Спомени на Иван Попхристов Кършовски. Държавен архив – Велико Търново, фонд 53, оп. 1, а.е. 2.

ЛИТЕРАТУРА

- Головински et al. (2005). *Българска енциклопедия от А до Я*. Българска академия на науките, Научноинформационен център „Българска енциклопедия“. София: Издателска къща Труд.
- Доросиев, Л. И. (1925). Нашите класни, средни и специални училища преди Освобождението. *Материали за изучаване на учебното дело в България*, 1. София.

- Иширков, А. (1931). Град Елена. Поселищно-географски чъртици. В: *Еленски сборник*. 1, 10, София.
- Радивоев, М. (1912). *Биография на Ивана Николов Момчилов*. София.
- Чакъров, Н., Атанасов, Ж. (1962). *История на образованието и педагогическата мисъл в България*. София.
- Чакъров, Н., Атанасов, Ж. (1975). *История на образованието*. София.

INNOVATION IN ELENA SECONDARY SCHOOL

Abstract. The author dedicates this article to the 170th anniversary of the establishment of Elena secondary school. She publishes evidence of the following theses: 1) Ivan Momtchilov establishes the First Bulgarian secondary school in the town of Elena in 1843; 2) Teachers in Elena secondary school updated teaching and learning became a desirable and necessary activity for students; 3) Public in Elena creates modern educational environment for intellectual development of students and their parents.

Prof. Veselina Petrova, PhD

✉ St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
Faculty of Education
2, Theodosiy Tarnovsky Str.
E-mail: veselinavpetrova@abv.bg